

sunk először tesz kísérletet arra, hogy egy egész korszakról szintetikus képet adjon. A kép a jelzett fogyatkosságok ellenére is tartalmas, szabatos, világos; dicséretre méltó adatainak bősége, az elemzések meggyőző volta, a tagolás világossága, a szerző stílusának tömör kifejezőereje. Külön kell még befejezésül szólni a könyv fölépítéséről, helyesebben a szintézis megismerkedésének újszerűségéről. Waldapfel az anyagát két részre osztja. Előbb a kor irodalmi-eszmei áramlatait ismerteti (felvilágosodás, nemesi ellenállás, nyelvmevelés, szentimentalizmus stb.), ezekbe a fejlődési fonalakba olvastja bele a kisebb írókat; a nagyok pedig:

Bessenyei, Batsányi, Kármán, Csokonai, Fazekas, a könyv második részében külön portrékban szerepelnek. Erre a korra alkalmazva a megoldást jónak tartom; ez az a mód, ahogy a korszak már említett tarkaságát tudományosan rendszerezni tudjuk. A járatlanabb olvasónak talán olykor időzavara támad, egyébként azonban Waldapfel az egyének ismertetésében sem hanyagolja el azokat a szálakat, amelyek az egyetemes fejlődéshez kapcsolnak. Kívánatos lenne ezt a szerkesztést más korokon is kipróbálni s az egyéni portrékon túl valóban irodalmi életet is ábrázolni.

Barta János

MIKSZÁTH KÁLMÁN: JÓKAI MÓR ÉLETE ÉS KORA

Művelt Nép Könyvkiadó Budapest, 1954.

Mikszáth Jókai-életrajza olyan momentumra a Jókairól szóló irodalomnak, amelyet ma sem lehet kikerülni az irodalomtörténet iránt érdeklődőknek. Sőt, nehéz úgy írni Jókairól, hogy egy-egy esemény rajzában, az író lelki életének kifejtésében ne tolujanak a mai toll alá a Mikszáth tömör, plasztikus megfogalmazásai, nem mindennapi ítélerőre valló, s minden tudományos nagyképűséget mellőző magállapításai. Egyszerű dolog ezt észrevenni és kimondani. De fogóssá válik nyomban a kérdés, ha felelni akarunk, elemző módon arra, miért is hat ránk Mikszáth műve ötven év távolából annyira, amikor egyes negatívumai oly szembeűnőek.

Hiszen Mikszáth az esztétikai elemzésről lemond, már a címadása is hangsúlyozza, hogy nem a költő munkásságáról, hanem »életéről és koráról« lesz szó. Meglepő volt ez a század elején, amikor Gyulai Vörösmarty-monográfiája volt az életrajzok mintája, s a regényes életrajzot hírből is alig ismerték, de szokatlan ma is, hiszen ma meg Illyés Gyula Petőfije a reprezentatív szépirodalmi életrajz, amely beható velemzésével különösen kitűnik. Igaz, Mikszáth kitűnő kalauz a száztíz Jókai-kötet erdejében, felismeri a kevésbé emlegetett, vagy éppen másod-harmadrendű művekben is az értéket. A novellák hosszú sorából például alig említ néhányat, de a »Mégsem lesz belőle tekintetes asszony«, »Az egyhuszasos lány«, vagy »A három királyok csillaga« nem kerüli el a figyelmét, s külön hangsúlyozza az egyébként gyenge »Mi lengyelünk« kuruzsló paraszt-asszonyának pompás figuráját. Jó érzékkel válogat a gazdag termésből; találoán emlegeti a gyengébb művek között a »Lenci fráter«-t, a »Három márvány fej«-et és az »Utazás egy sirdomb körül«-t. De akkor is igazza van, amikor Gyulai maró bírálata ellenére védelmébe veszi a Petőfiről szóló romantikus

melodramát. »A holt költő szerelmé«-t. Általában esztétikai szempontból nagyon jelentős volt a maga idejében Mikszáth megértő ítélkezése a Jókai perben, amely a Gyulaiéktól és Péterfyéktől figyelemre nem igen méltatott írói erényeket megfelelő megvilágításba helyezte. Ebben a tekintetben különösen Jókai költőiségének hangsúlyozása fontos, mivel ezt Gyulai többnyire tagadta, vagy romantikus póznak tartotta. Persze Mikszáth ítélkezéseivel is vitába lehetne szállani nem egyszer, hiszen mai szemmel nézve erősen túlzottnak látszik az a lelkesedés, amellyel a »Janicsárok vőnapjai«-ról vagy egyes őregkori regényekről nyilatkozik, de igazában nem ez a baj.

A hiba ott van, hogy olyan esztétikai törvényszék az övé, ahol a helyes ítéletek tömönatokba, gyakran teljesen általánosságokba szorúlnak, de a vádlott és a közönség többnyire hiába tudakozódik: az ítéletnek nincsen indoklása. Képzelt ellenfelünk erre azt felelhetné, hogy Mikszáth nem tudományos monográfiát akart adni, hanem regényes életrajzot, s az effajta munkáktól nem lehet azt elvárni, hogy pedánsan végighaladjanak az író összes valamire való írásain. Nem is! Még csak azt sem várjuk, hogy akár Jókai tíz munkáját is analizálja a szerző, csak azt, hogy egy-kettőbe elmerüljön, s bármily szubjektíven, bármennyi teret engedve a szépirodalmi, novellisztikus feldolgozásmódnak, de részletesen beszéljen róluk. Ez egyszer — egyetlen egyszer — megtörténik a »Hogyan fakad a rügy, a bimbó, a rózsá« c. az »Új földesúr« megköltésével foglalkozó fejezetben, amely valóban a legsikerültebbek közé tartozik. De itt meg az zavarja az olvasót, hogy Mikszáth túlságosan hamar elhagyja az egyes művet, s az általánosítás-hoz emelkedik, egy-két olyan megállapítást kockáztatva, amit már a maga idejében is

kétségbe lehetett vonni. Jókai jellemrajzainak gyengeségeit a többi között azzal is indokolja, hogy az író »keveset érintkezett az emberekkel, s kevés viszonylatban.« Holott remeteségről legfeljebb az agastyán íróval kapcsolatban lehet beszélni, azelőtt Jókai a szellemi és politikai élet minden mozgalmából kiveszi a részét, s magánéletében is az érzelmek (barátság, szerelem, politikai szenvedély stb.) legkülönfélébb változatait ismerheti meg. Másutt túlságosan is hitelt ad Jókai saját alkotó módszeréről tett vallomásainak s a Jókai művek kezdőpontjával a »vezéreszmét« jelöli meg, holott inkább valamilyen mesével indul el a folyamat, amint ezt sok Jókai utószó is bizonyítja.

Nem kis oka e biográfia élő voltának az adatok gazdsága, sokoldalúsága és színesége. Mikszáth ismerte a családi emlékeztéseket, Válné Jókay Eszter feljegyzéseit csak úgy, mint Petiné, Vály Mária ma kiadás előtt álló memoárjának legalább egy részét; biztos kézzel válogatott a kortárs írók és politikusok anekdotáiban, de bepillantott Laborfalvi Róza háztartási elszámolásaiba és a három Jókai testvér hagyatéki egyezségébe is. Így valóban roppant színes és jól dokumentált a magánélet képe, még az olyan aprólékos emlékiratok, mint Hegedűs, Jókay Joláné¹ is viszonylag keveset adhattak csak hozzá. Szini Gyula regényes műve² pedig részben mendemondákat közöl, részben szemérmetlenül kiaknázta Mikszáthot, de annak változatos anyagát a »szívügyek« szenzációhajhász krónikájává szegényíti.

És mégis, minden lefegyverző bőség ellenére bizonyos vonatkozásiban ma már egyoldalúnak kell éreznünk a Mikszáth-megrajzolta pályaképet! A könyv egyik fő hiánya az, hogy megfelelően nem tárgyalja a művelődési élmények hatalmas jelentőségéről Jókai életében. Így van ez még a fiatalkor rajzában is, noha ott talán a legtöbbet foglalkozik az íróval, aki olvasó is. Mikszáth nem ír Jókai első olvasmányairól: a népmesék gazdag világáról, a kézírásos, titkos rebellis könyvekről, amik szinte egész életére meghatározták Jókai érdeklődési irányát. De keveset mond Jókai fiatalkori Shakespeare-kultuszáról is. Tőle nem igen tudhatjuk meg, milyen különféle írók voltak hosszabb, rövidebb ideig ösztönző hatással a nagy elbeszélőre. Vajmi keveset hallunk Jókai olthatatlan rajongásáról a színház iránt, s még a nagy port felverő Dózsa-dramáról sem tudósít bennünket. A festézzel való kacérkodását is inkább ifjonti kedvtelésnek, majd öreg-

korában Fesztyék hatásának tünteti fel. Holott Jókai ritka fogékonysággal közeledett a képzőművészethez: a maga korában talán elsőnek értette meg hazánkban Madarász »Hunyadi László siratásának« jelentőségét, nagy rajongója volt Zichy Mihálynak, s nemzetközi viszonylatban is egyik leghatásosabb propagálója Verescságinak. Jókai külsőségei, mindennapjai túlságosan lekötik Mikszáthot; minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a franciás koszt vagy a magyaros menü közti ingadozás a Jókai-ház hetvenes évekbeli étrendjében legalább annyi helyet kap művében, mint pl. az író magánkönyvtáráról szóló beszámoló. Valószínű, hogy ebben volt lázadás is a pozitívizmus kimért illedelmességű szobatudósainak a századvégen elharapódzó életírásainak, vagy Gyulai Pál enyhén eszményítő klasszikus arcéleket rajzoló eljárásával szemben. Azonban az intimitások ilyesfajta aránytalanul nagy felhalmozása aligha volt a legszerencsésebb módja az újításnak, s maga Mikszáth is helyesebb ösvényre bukkant ebben a művében. Az igazán előrevezető ösvényre azzal lépett, hogy bíráló magatartást tett magáévá az író jellemével szemben: mert és tudott határozott, de nem vértelenül elvont erkölcsi elvek szemszögéből bírálni.

Részben a kultúrelmények elhanyagolásának körébe tartozik az is, hogy Mikszáth Jókaija sokkalta kevesebbet utazik a valóságosnál, s a szóba hozott utak sincsenek íróilag megjelenítve, a költő élményvilágára tett hatásuk is alig mutatkozik meg, holott az útinapló, a riportok ezt meglehetősen könnyű feladattá tették volna. Általában ez a portré az élőnél bizonytalanabb, passzívabb, puhányabb embert mutat, ami jórészt abból fakad, hogy Mikszáth jelentőségéhez képest csekély helyet ad az 1849-től 1875-ig tartó életszakasznak, hogy helyette annál részletesebben kitérhesen az ifjúság és az alkony évtizedeire. (Amellett a 60-as évek tárgyalása azért is sovány, mert ott több szó esik a politikai eseményekről, mint magáról hősiükről.) De nemcsak a férfikorát élő Jókai háttérbeszorításában van a hiba, hanem méginkább abban, hogy mint Sőtér István szép tanulmánya megállapítja, Mikszáth itt: »...túlságosan is csak az élet perifériájára szoruló Jókait látja s erről származó személyes benyomásait vetíti vissza Jókai egész pályájára.«³

És most jutottunk a mű sarokpontjához, ahonnan hibáit szintűgy meg lehet magyarázni, mint máig is ható éltető erőnyeit. A századvég kritikátlan Jókai-dicsőítésével Mikszáth

¹ Hegedűs Sándorné Jókai Jolán: Jókai és Laborfalvi Róza. Bp. 1927.

² Szini Gyula: Jókai. Egy élet regénye. Bp. 1934.

³ Sőtér István: Jókai útja. Csillag. 1954.: 12. szám, 2346. o.

éppúgy szakított, mint a Gyulai-féle életrajzírás morálisan idealizáló módszereivel. Bár ez néha inkább gúnyos fintorban nyilatkozott meg nála, a kiábrándult, mindent relatívnak találó ember keserűen torzító humorában, amely a római hősnőket alakító Laborfalvi Rózát kicsinyes házisárkányként is bemutatja, s a tragikus és mélyenjáró Kemény Zsigmondot pedig egyszerűen a »mentített táncoló elefánthoz« hasonlítja. Új volt ez a stílus, s fel is kavarta a filológus berkek szokványokhoz szokott lelkeit, nyárs-polgári-vallásos középserűseit. Erről meggyőződhetünk akkor, ha elolvassuk a Mikszáth-könyv néhány jelentősebb bírálatát 1907-ből és 1908-ból.⁴ De számunkra ez csak másodsorban fontos. Elsősorban az esik latba, hogy Mikszáth átfogó tervvel, valóban kritikai szemlélettel fogott hozzá az arckép festéshez. Ez az átfogó szemlélet jövateszi azt, hogy művének anyagát igen jelentős részben már másodkézből vette, Szabó László életrajzából,⁵ amelyet kb. tíz esetben minden hivatkozás nélkül szóról-szóra felhasznált, amint ezt Kiss Imre idézett cikkében megállapította. Am Szabó László csak szorgalmas kompilátor, aki az összehordott adatok és vélemények értelmezésével meg sem próbálkozik. A kritikai mérce, amelyhez Mikszáth Jókait is hozzámérte, a Tóth Mihály jellemében testet öltő polgári-eszmény volt: a rangra, címre, előítéletekre nem adó, esze és munkája után élő bölcs ember, aki derűs fölényvel emelkedik túl a hétköznapiok kicsiségéin, s nem következtelen regényes fellobbanásokkal, hanem férfias szilárdsággal éli át az életét. Ettől az ideáltól Jókai sok vonatkozásban valóban távol állt, s ezt Mikszáth kérlelhetetlenül ki is mondta. »Emberismerete teljesen hiányzott.« (I.: 44. o.)⁶ »... egy kis stréberség mindig volt benne, hiúság ellenben még több.« (I.: 87. o.) bár megjegyzendő, hogy Jókait később mint a hiúságtól mentes embert emlegette. Másutt azt állapítja meg róla: »Erős meggyőződésai nem voltak« (I.: 199. o.) amit ugyan itt csupán politikai vonatkozásban szögez le, de más helyeken a magánéletére pl. az első házassága körüli ingatagságára is érti. Elbeszéli róla azt, hogy az emberismeret hiánya miatt könnyelmű cimborákra pazarolja kölcsöneit, eladósodásából csak a királyi kegy menti meg, amely viszont keserű lelkiismeret-furdalást okoz neki, hiszen felmerül benne a

gondolat: »... vajjon elfogadta volna-e Petőfi« (II.: 158. o.). Mikszáth szerint Jókai nem tudja önmagát stilizálás nélkül teljesen őszintén adni. »nem bír kellő hitelességre szert tenni érzelmeire vonatkozólag.« (II.: 245. o.) Nemzeti érzése sem eléggé éber, az uralkodói kegy »... egy új gyengeséget húzott ki belőle: a hiperlojalitást.«

Kétséggkívül magas eszmeiségről tanúskodik ez a bírálat, de van egy alapvető gyengesége; túlságosan csak az egyéni magatartás erkölcsi megítélésénél marad. Társadalmi tartalma van ugyan a tisztán morálisnak tetsző megállapításoknak is, de Jókai egyéni életstílusa s a liberális nemesi eszmények egysége kevésbé tűnik ki, amint Király István értékes fejtegetése szerint a Noszty-fiú esete c. regényében sem vált a »... magánélet és közélet kapcsolata olyan átlátszóvá, mint a világirodalom nagy realista íróinak műveiben« (191 o.). Mikszáth útján járt tovább Móricz Zsigmond Jókai megítélésében, de ő a Rózsa Sándor II. kötetében már jobban kiemeli Jókai 1848-as ingadozásainak igazi okát: a középnemességhez való kötöttséget, a plebejus sérelmektől és indulatoktól való idegenséget, ha olykor túlzottan is elítéli a fiatal regényírót. Annak, hogy a magánélet és a koráramlatok kapcsolatát Mikszáth csak kevésbé figyeli meg, van egy igen lényeges következménye: Sok mindenért Jókai egyéni befolyásolhatóságát, impresszionista voltát stb. teszi felelőssé, ami voltaképpen az egyes nemesi rétegek tipikus vonása a maga idejében, vagy legalábbis fontos történeti tényezők korlátozott megítéléséből fakad. Így áll a dolog Jókai szabadságharc alatti fejlődésével, a 67 utáni években írt, uralkodóknak hódoló cikkekkel, sőt nagymértékben Rudolf trónörökösével is. Nem annyira a Habsburg-kegy hízelgett itt Jókainak, inkább az az illúzió fűtötte, hogy megértő nemzeti uralkodó kerül ki a zsarnok, magyar-ellenes családból. Hanem az életrajzíró gyakran nemcsak Jókai kormeghatározta tévedéseit tartja tisztán egyéni álmódózás folyamányának, hanem néha még Jókai haladó ellenzéki megnyilatkozásait is egyszerűen járatlansága, naivsága következményeinek véli. Erről van szó a kiegyezés körüli esztendő ábrázolásában, amikor Jókai többször ellentétbe került pártvezérnek politikájával, sőt több mint egy esztendőre (1868 január—1869 június) a Hon meg is szűnt a balközép hivatalos lapja lenni. Mindebben Mikszáth a »jambor politikai kezdő« botladozásait, illetőleg a Csernátóny-féle durva újságíró-stilustól való irtózást látja. Azt hisszük, hogy ebben az esetben nemcsak a Sőtértől említett történeti-ellen visszavetítésnek lehet része Mikszáth téves állításaiban, hanem a nem eléggé alapos adatgyűjtésnek is.

⁴ Egyfelől: k. f. Budapesti Szemle, 1907: 453—67 o.; Kiss Imre, EPhK. 1907: 507—13 o. Religió. 1907: 20 szám. másfelől: Cholnoky Viktor: Hét. 1906: 836—7 o.

⁵ Szabó L.: Jókai élete és művei. Bp, 1904.

⁶ Az idézetek végig az 1910. évi »Jubileumi kiadás« 18—19. k.-ból.

Az életrajz megvesztegethetetlen bírálata azonban többnyire megáll az embernél, s az emberi gyengeségek hatását az életműre nemigen vizsgálja. Néhány kisebb találó megjegyzéstől eltekintve (pl. a »Koronás gyermekek« című öregkori kisregény lojalitásból való megszakítása) egy kitűnő helye van a regénynek, ahol az élet és a mű egységét szemünk elé állítja. »Rózsaszín párok« című fejezet vége ez (II. : 197—98. l.), ahol Mikszáth kimondja: »Jókainak mindent megadott a természet, ami egy világraszóló nagy íróhoz kell, csak a boldogtalanságot.« Ezt a tételt természetesen nem lehet olyan egyoldalúan értelmezni, mint Kosztolányi Dezső tette, aki csak a Jókai-féle lélekrajz elnagyoltságának magyarázatát olvasta ki belőle.⁷ Nem, Mikszáth itt a pszichológiai mélységtől és sokoldalúságtól elválaszthatatlanul Jókai társadalomábrázolásának, realizmusának korlátaira is gondolt: »Minden fogyatkozása innen származik (t. i. Jókainak, N. M.). Hallott az emberek gonoszságairól, árvák nyomorgásáról, éhezők szenvedéseiről, megalázottak lelki háborgásáról, le tudta írni nagy bravúrral, elbűvölő módon, ki tudta tölteni fantáziájával, de bele nem adhatta a saját szívét.« Mikszáth nagyszerűen megérezte, hogy a realizmus foka voltaképpen az író humanizmusának erejétől függ, s a XIX. század realizmusának igazi, központi témája a »népek szenvedése«, amint ezt Balzac kifejezte. Nem célunk ezúttal részletesebben foglalkozni az életregény művészi kvalitásaival, de bármily röviden is ki kell térni rájuk. Már Cholnoki Viktor megírta, s azóta meglehetősen elterjedt a nézet, hogy Jókai ifjúságának, különösen a komáromi éveknek leírása a legmegragadóbb. Nem nehéz meglelni ennek a nyitját: A »nagy palóce« szellemi szülőföldjére talál a reformkor évtizedeiben, otthonosan mozog itt, mesélő kedve felenged, saját ifjúságának emlékei is egybeolvadnak a Jókaiével. A »régijó idők« dicséri, de nem elsősorban azért, mert régiek, hanem mert több hazafiságot, őszintébb kulturális érdeklődést, tisztább irodalmi és közéleti értékeket lát bennük, mint saját korában. A forradalmi hangulatot nem tudja átélni, s ezért a negyvenes évek íróinak inkább csak derűs bohémosságát, az idősebb nemzedékekkel való szerető összefonódását adja vissza, de azt igen jól. Halványabbak az 50-es 60-as évek képei; hol a lírai elmélkedésekkel elöntött történelmi krónika (a kiegyezés előkészítése), hol az anekdotákra feldaraboló előadásmód diadalmaskodik, s életes atmoszférát lehelő résznek leginkább a Laborfalvi Róza megöregedéséről

⁷ Kosztolányi Dezső cikke: Budapesti Napló. 1907:8 szám.

szóló fejezetet érezzük. (A sárga ház és lakói.) Itt már az az író szólal meg, aki a nagy dolgok eltörpülését siratja, ironikus pontossággal festi a mindennapok semmisségeit, keserűen felkiált annak láttán, hogy már a Szabadelví Klub sem a régi a 90-es években: »A klub tele volt stréberekkel... intrikusokkal... irigyekkel... Az etika szállt, szállt alá. Lent is, fent is.« De részletesebben már nem idézi fel itt a Katánghyak világát, inkább menekül tőle Jókai remete magányának rajzába.

Így állunk tehát Mikszáth könyvével: szeretjük bátor bíráló szaváért, amely akkor hangzott fel, amikor »modern« dolognak kezdett számítani irodalomkritikánkban a szubjektivitás, a benyomásokon való lelkenedés elvek és ítéletek nélkül, szeretjük hangulatteremtő erejéért, az életrajzi adatok gyűjtésében megnyilatkozó úttöréséért. Sok szempontból példamutató az a gyors készség, mellyel Mikszáth eleget tett a közönség és a kor igényének: életregénye nem is egészen két és fél évvel Jókai halála után, 1906 végén már készen állt. Szemléletének korlátait: túlzottan az egyénre néző morális megítélését, Jókai életének és művének elkülönítését, az életmű eszmei vívmányai iránti meglehetősen érzéketlenségét kegyelettel bíráljuk, s nemcsak Mikszáth, hanem a kor számlájára is írjuk. De nem evezhetünk bele abba, hogy Jókai-életrajza valamiféle uralkodó szerepet játszassék Jókai mai megítélésében, s a széles tömegek számára *elsőleges* ismeretnyújtó legyen. Úgy gondoljuk: harcolni és vitatkozni nem egy ponton éppen azért kell vele, mert a szerző nagyszerű szavai szerint: »a legszebb festéket az igazság adja a megörökíteni szándékozott archoz.«

Az új kiadás vonzó köntösében, egy kötetre szorított terjedelmével, utószavával és szómagyarázataival jóval használhatóbb az eddigiéknél. Kár, hogy az utószó túlságosan rövidrefogott, a mű keletkezésére alig tér ki s ebben a részében a tárgyi hibától sem mentes. Azt írja, hogy a Jókai-rokonság élő tagjai közt Vály Ferencné is kapott próbapéldányt Mikszáth könyvéből, holott a derek öregasszony ekkor már több mint tizenöt éve halott volt, s nem is neki küldött levonatot Mikszáth, hanem a leányának, Petiné Vály Marinak. Az általános jellemzés során az utószó csak a politikai vonatkozásokat meg az ilyen jellegű fogyatékosságokat domborítja ki a Jókai-életrajzból, s érthetetlen szigorúsággal jelenti ki Jókairól: »Ő (t. i. Mikszáth) már látta azt is, amit Jókai nem akart észrevenni: látta azt a történelmi zsákutcát, amelybe a forradalom bukása utáni évtizedekben ment bele a nemzet, látta a félféudális magyar társadalom csődjét, morális széthullását.« Ezzel szemben joggal kérdezhetjük, miért gondolja azt a szerző,

hogy Jókai nem akarta észrevenni mindazt, amit Mikszáth felismert? Történetietlen dolog azt gondolni, hogy Jókai azért, mert kortársa volt Mikszáthnak, már okvetlenül ugyanolyan nézőpontra tudott felemelkedni mint ő. Ha Mikszáthot is gátolták a 90-es évekig a nemesség reformkori és szabadságharc alatti tetteinek dicső emlékei a tisztánlátásban, mennyivel inkább így volt ez Jókainál, aki mindezt át is élte és még férfikora teljében is történelmileg jogosult illúzió-

val gondolhatta azt, hogy a reformkor folytatását vállalni tudja a középnemesség. Ötven-hatvan éves kora után pedig csak kevés író tudja már visszavonni régebbi nézeteit! De erről a szemponttól nem kívánok itt vitatkozni, hiszen a bírálat eddigi részei is állandó utalásokat tartalmaznak rájuk. Hadd hívjuk fel még a könyvkiadó figyelmét arra, hogy Alexander Bernát mindig x-szel írta a nevét és nem ksz-szel, amint ez a 383. lapon látható. Nagy Miklós

BALASSI BÁLINT ÖSSZES VERSEI

(Magyar Klasszikusok) Sajtó alá rendezte Bóta László, bevezette Fekete Sándor Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1954.

Az 1954-es könyvnapra a Szépirodalmi Könyvkiadó »Magyar Klasszikusok« sorozatában Balassi Bálint összes verseivel örvengettette meg mindazokat, akik szeretik a magyar költészetet. Valamikor, még 1924-ben éppen Dézsi Lajos Balassi-kiadásával kapcsolatban vetette fel Babits Mihály azt a kérdést, hogy milyenek is kell lennie a jó klasszikus-kiadásnak. »Kétféle jó klasszikus-kiadást képzelhetek — írta. Egyiket a tudománynak, másikat a művelt közönségnek. Egyik adja az apparátust. Másik az eredményt. Egyik salakos szesz, tölcserrel és szűrőpapírral. Másik a tiszta, leparólt aranyedv. . . . Egyik csupa kérdés és probléma. Másik csak kincs és felelet.« És kénytelen volt megállapítani, hogy irodalmunk mind a kettőnek ugyancsak híjával van, de különösen szegények vagyunk jó népszerű kiadásokban, pedig elsősorban ezekre volna szükség.

Kultúrpolitikánk azóta a múlt sok mulasztását pótolta.

A Magyar Klasszikusok sorozat kötetei legnagyobb íróink műveit teszik széles tömegek számára hozzáférhetővé, s ugyanakkor nagy részük a szakemberek számára is tud újat, tanulságosat nyújtani. Balassi Bálint verseinek erről a kiadásáról is elmondhatjuk ezt. Bóta László, a versek sajtó alá rendezője s a jegyzetek összeállítója, valamint Fekete Sándor, a bevezető tanulmány szerzője egyaránt jó munkát végeztek.

A Balassi-filológia az utóbbi évtizedekben hatalmas eredményeket ért el. Elég Dézsi Lajos és Eckhardt Sándor kiadásait egymás mellé helyoznunk, hogy ezeket egy szempillantás alatt lemérhessük. A költő életrajza, műveinek szövege, időrendje, esetleges forrásai, elsősorban Eckhardt Sándor és Waldapfel József kutatásai alapján, ma már nagyjából tisztázottnak tekinthetők. Persze ez nem jelenti azt, hogy vitatható kérdések, új megoldási lehetőségek az egyes problémák-

kal kapcsolatban ezen a téren már ne lennének. Éppen a jelen kötet példája mutatja azt, hogy ilyenek még ma is vannak, sőt eddig ismeretlen szövegek felbukkanásával is számolhatunk. De a Balassira vonatkozó adatok viszonylagos gazdagsága ellenére hiányzik életművének átfogó marxista értékelése. A költő verseinek végtelen érzelmi és gondolati gazdagságán kívül talán emiatt van az, hogy a róla szóló kisebbbőlegzetű áttekintő munkák, Fekete Sándor előszava éppen úgy, mint a nemrég elhangzott ünnepi megemlékezések, annyi érdekesen újat tudnak róla mondani.

Fekete Sándor bevezetéséről az első benyomásunk az, hogy szép. Ha nem félnénk attól, hogy ismertetésünk túlságosan hosszúra nyúlik, kedvünk volna stílusát részletesen elemezni. Eleven, színes esszéstílus. Színesége nem a kívülről ráaggatott metaforákból, élenksége nem a szubjektív érzések villódzásából adódik, hanem a gondolat gazdagságából. Ezért jó. Látja a dolgok belső ellentmondásait, és éppen ez az, ami érdekli. Sok helyén szinte érezzük a megszülető ötlet, a felfedezés örömet. Erénye az is, hogy szeret és tud vitatkozni. Kosztolányi vagy Szerb Antal tévedéseinek bírálatát formái szempontból is a tanulmány legjobb részeihez tartozik. Tudományos és kritikai stílusunk kifejlesztése fontos feladat. Fekete Sándor véleményünk szerint jó irányban indult el.

A bevezetés alapján az olvasó lényegében helyes képet alkothat Balassi életéről, költészetéről, jelentőségéről és helyéről a magyar és a világirodalomban. Különösen az istenes énekekről szóló fejezet igen jó. A polgári irodalomtörténetírás sokszor dicsérte ezeket a verseket, de helyes értékelésüket nem adhatta, marxista irodalomtörténeink viszont »kényes témának« érezték a kérdést és nem merték az istenes énekeket jelentőségüknek megfelelően értékelni. Fekete nagy